

ВОЈНЕ ФОРМАЦИЈЕ РУСКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ У СРБИЈИ У ТОКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Отпочињање Другог светског рата и окупација Југославије убрзали су процес диференцирања у редовима руске емиграције. Њен однос према немачкој окупационој власти био је различит. Једни су одобравали све кораке окупатора и директно сарађивали са њим, други су током читаве окупације остали готово непримећени и политички неактивни, док су се трећи активно укључили у НОБ или из илегале помагали њен рад.¹

Окупационе власти су начелно имале благонаклон став према руској емиграцији, очекујући да ће се она комплетно ставити у њену службу. На пуно располагање су им се ставили првенствено емигранти који су још раније сарађивали са њима и већ били у немачким обавештајним службама. Међутим, већ током и непосредно после априлског рата, у тренутку када је настала општа пометња, расуло и безвлашће у Југославији, на територији источне Србије, углавном око индустријских и рудничких објеката, примећиване су групе наоружаних руских емиграната. Ове патроле су биле састављене углавном од бивших царистичких официра и имале су карактер полицијских јединица директно потчињених немачким полицијским органима. Њихов задатак је био да до успостављања немачке окупационе власти сачувају све привредно значајне објекте (у Бору, Мајданпеку и још неким местима) од евентуалних диверзија.²

У лето 1941, немачка Врховна команда је дошла на идеју да искористи дугогодишња стремљења руских емиграната и од њих формира Руски добровољачки корпус, са задатком да штити важније индустријске објекте и саобраћајнице. На тај начин би се ослободио чуварске дужности део немачких трупа и оне упутиле на Источни фронт. Заузимањем генералштабног пуковника Кевиша и генерала Бадера отпочео је рад на стварању Руског заштитног корпуса. Њима је у том послу помагао Нојхаузен, генерални опуномоћеник за привреду Србије. Нојхаузен је постао покровитељ и највиши заштитник корпуса.³

Формирање корпуса је поверено генералу Скородумову. Радећи на своју руку, он је дошао у сукоб са немачком командом, па је убрзо уклоњен са тог положаја. Наиме, Скородумов је преко руске штампе и разних

¹ Л. К. Шкаренков, *Агония белой эмиграции*, Москва 1986, 216–217, 222–242.

² Петровић Драгољуб, *Квислиншке формације руских белоемиграната на територији источне Србије током Другој светској рата*, „Развитак“, бр. 6, 1966, 76.

³ *Новый путь*, бр. 6, 15. III 1942; Русское дело, бр. 15, 12. IX 1943.

прогласа наредио општу мобилизацију емиграната, што се у потпуности косило са немачким директивама да се приступање у корпус врши на добровољној бази. Такође је обећао да ће руски емигранти бити послани на Источни фронт, где ће добити посебан сектор и борити се у сарадњи са немачким трупама за нову националистичку и монархистичку Русију. Када је Скородумов смењен, на његово место је постављен генерал Борис фон Стејфон, врло способан генералштабни официр, који је током Првог светског рата обављао разне одговорне командантске дужности, а по доласку у Југославију налазио се на челу више руских емигрантских официрских организација. Био је немачког порекла. Званично је ступио на дужност команданта Руског корпуса 9. августа 1941.⁴ Поводом свог наименовања, генерал Стејфон је одржао говор преко београдског радија у коме је између осталог рекао:

„12. 9. 1941. године, немачка команда је дозволила руској емиграцији у Србији формирање војних одреда и да са оружјем у руци ступи у бескомпромисну борбу са нашим смртним непријатељем – болшевицима.“⁵ Управо је овај датум, када је немачка команда одобрила формирање првих јединица корпуса, узет као дан његовог оснивања. Првобитан назив корпуса је био „*Werkchutzgruppe des Generalbevollmachten für die Wirtschaft in Serbien*“ што у преводу значи Заштитни индустријски одред генерално опуномоћеног за привреду у Србији. Касније се ова формација звала скраћено Руски шуцкор (*Rusische Schutzkorps*).⁶ Ступање у Шуцкор је начелно било на добровољној бази, али како одзив није био задовољавајући, прибегавало се разним облицима врбовања. Тај посао су вршиле све војне установе уз помоћ осталих организација руске емиграције. У Србији је у томе нарочито био активан Руски општевојни савез (који је Шуцкору ставио на располагање сву своју евиденцију и документацију), на чијем челу се налазио генерал Барбович, као и Руско народно ополченије на челу са атаманом генералом Науменком и генералима Филиповом, Соломахином и Зборовским.⁷ У стварању Шуцкора, важну улогу је одиграо В. В. Крејтер, руководилац Руског бироа. Убрзо после формирања Шуцкора у Београду, у Софији је основан биро за врбовање беломиграната за корпус (*Werbezen Rale*), на чијем се челу налазио генерал Абрамов.⁸

О улози Шуцкора врло лепо говори један чланак из „Руског дела“ у коме се каже:

„Од момента почетка рата против СССР, руски емигранти у Србији изјавили су жељу да узму учешћа у оружаном борби против комунизма. Излазећи у сусрет жељи руских војника немачка команда је створила Ру-

⁴ *Русское дело*, бр. 12, 22. VIII 1943.

⁵ *Русское дело*, бр. 12, 22. VIII 1943.

⁶ *Новый путь*, бр. 6, 15. III 1943.

⁷ *Новый путь*, бр. 43, 29. XI 1942.

⁸ ИАБ. Блс. А-194.

ски корпус. У његове редове ушла је војна емиграција из Хрватске, Мађарске, Грчке и Бугарске. Корпус се претворио у војни организам руске емиграције и то не само оне која је била у Србији. Корпусу је било стављено у задатак да се бори са комунизмом овде. Његови припадници хтели би да се боре „тамо“, али свесни тога да време још није дошло они су поштено вршили своју дужност на повереном им терену.⁹ Дакле, Штејфон је извукао поуку из краха свог претходника Скородумова. У његовом говору нема ни речи о томе да Руски шуцкор у догледно време треба да буде упућен у своју домовину за којом су руски емигранти жудели две деценије. Уместо тога, само магловити наговештај, више да би се очувао морал војника него што се у то стварно веровало, да се одлазак „тамо“ може очекивати када за то дође време. Када ће то бити, требало је да одреди немачка команда.

На банкету који је 13. септембра 1942. одржан у згради Руског дома, поводом годишњице Шуцкора, био је присутан и главнокомандујући за Србију, генерал Бадер, затим представник немачког посланства др Фајне, генерал Крејтер, митрополит Анастасије и други. Том приликом, генерал Бадер је обећао да ће Шуцкор ускоро прећи у састав Вермахта. Обећање је испуњено већ 1. децембра 1942. Врховна немачка команда му је том приликом променила име у „Руски шуцкор у Србији“.¹⁰ Немци су за живот једног припадника Руског шуцкора вршили сличне репресалије као да је у питању живот једног немачког војника.¹¹

Унутрашња организација Шуцкора је изгледала овако: На челу корпуса се налазио штаб. Корпус је требало да има три бригаде, које би у свом саставу имале по два пука. Сваки пук је имао по три батаљона, а сваки батаљон по три чете. Поред тога постојале су резервна чета, заштитна чета и вод за везу. Три последње формације чиниле су штабни батаљон, који је ишао уз штаб корпуса. Сваки пук је имао по једну батерију пољске артиљерије и један противтенковски вод. Неки пукови су имали и коњички ескадрон.¹²

Први пук Шуцкора је оформљен током октобра–новембра 1941. То је била елитна војна јединица, састављена од добровољаца, тако да су и Немци њоме били задовољни. Други пук је такође настао новембра 1941. и тиме је Прва бригада завршила са формирањем. Комплетирање Друге бригаде завршено је тек почетком октобра 1943. Од Треће бригаде до краја 1943. био је формиран само један пук. Планирано је било стварање по једног артиљеријског пука, тенковског дивизиона и противтенковског дивизиона, али до тога није дошло.

Из изложеног се види да је формирање шуцкорских јединица текло релативно брзо и лако док је било добровољаца међу руским емигрантима

⁹ Русское дело, бр. 3, 20. VI 1943.

¹⁰ Новый путь, бр. 33, 20. IX 1942.

¹¹ Ново време, 15. I 1942.

¹² Војна енциклопедија, том VIII, Београд 1962, 402.

у Србији. Тешкоће су настале када је добровољаца понестало. Остали су избегавали регрутовање. Уколико су и пристајали да обуку војну униформу чинили су то невољно да би избегли разна сумњичења и оптужбе за издају отаџбине и симпатије према комунистима, што је за последицу редовно имало разноврсне прогоне и малтретирања.¹³

Борачки састав су углавном сачињавали емигранти из Југославије, у првом реду они са територије Србије, затим руски емигранти из Пољске, Мађарске, Бугарске, Румуније, Грчке и других земаља, а током 1943. почело је масовније приступање добровољаца из Бесарабије и Буковине. Карактеристичан је по свом саставу био први пук. Он је окупљао искључиво кубанске козаке. Његово формирање се вршило у касарнама на Бањици у Београду, а немачка команда је одредила генерала Соломахина за руководиоца тог посла. Сви Кубанци који су становали у Београду јављали су се у војни штаб који се налазио у Улици цара Николе 65/II, где су им прво издаване легитимације, а затим су упућивани генералу Соломахину на располагање. За Кубанце који су живели ван територије Србије постојали су посредници, нпр. у Бугарској пуковник Милашевић, у Мађарској генерал Данилов, у Хрватској генерал Есаулов и други.¹⁴ Интересантно је да је мали број емиграната из Немачке ступио у Шуцкор. Бројно стање Шуцкора није увек било исто, али се обично кретало од 4.000 до 5.000 људи. Стално се мењало, јер су једни долазили, али у исто време су неки и бежали или покушавали да што више продуже свој боравак у болници, на одсуству и сл.¹⁵ То само показује да, иако се у Шуцкор наводно ступало добровољно, није био мали број оних који су се у његовим редовима нашли невољно, односно под присилом. Познато је да је вршена пропаганда, којом су сви они који не приђу Шуцкору сврстани у редове издајника. Постојали су и они који су потпуно добровољно ступили у Шуцкор уверени да на тај начин служе најбоље својој идеји и безграничној жељи за повратком у домовину. Тек касније, борећи се у јединици, они су схватили колико је све бесмислено и питали се чему то води.¹⁶

Припадници Шуцкора су завршавали специјалну тромесечну обуку у немачкој коњичкој школи на Бањици. Команде су издаване на руском језику. Униформе су им у почетку биле браон, руског кроја, а наоружање предратно југословенско. Године 1943. уведене су немачке униформе са немачким ознакама чиновна. Може се претпоставити да је и ношење немачке униформе доста утицало на одбојан став српског народа према припадницима Шуцкора.

Као што је већ наведено, за команданта Шуцкора је августа 1941. постављен генерал Борис Штејфон. Начелник штаба је био пуковник Николајев, а ађутант команданта мајор Голубев. Дужност начелника тзв.

¹³ ИАБ, Бдс, А-50, Б-579, Ц-76, Д-90, Д-611 и др.

¹⁴ *Новый путь*, бр. 43, 29. XI 1942.

¹⁵ ИАБ, Бдс, X-1-ц, J-205.

¹⁶ ИАБ, Бдс, А-188.

службе 1–Ц (трупна обавештајна служба) обављао је капетан, а касније мајор Хајнрих Шел, пореклом Немац. Начелник персоналног одељења био је капетан Виктор Залески, такође руски фолксдојчер из Новог Сада. Он је веома много путовао по околним земљама, агитовао и прикупљао људство за Шуцкор. Официр за везу са српским и немачким властима био је капетан Чујкејевич, а командант сталног батаљона мајор Борис Галијевски. Командант првог пука био је генерал Зборовски, командант другог пуковник Мерженов, а трећег пуковник Шатилов. Начелник штаба трећег пука био је Алексеј Нагоров, иначе капетан у бившој југословенској војсци. Поред набројаних, команданти пукова још су били генерали Рогожин, Соломахин, Иванов, Готарев и др.

Немачка команда је вршила сталну контролу над радом Шуцкора. При штабу корпуса налазила су се четири немачка официра: један пуковник код команданта, један капетан код начелника штаба (у оперативном одељењу), један капетан код интендантуре и један капетан код благајне. Осим што су вршили контролу, ови официри су представљали везу између штаба корпуса и немачке команде. Поред тога постојао је по један немачки официр и при сваком штабу пука. Такође су при свим пуковима радиле подофицирске школе којима су руководили немачки официри уз помоћ двојице немачких подофицира. У тим школама је вршена обука на немачки начин. Сваки батаљон и чета имали су по неког Немца, који је обично био подофицир. Очигледно је да Немци нису имали поверење ни у стручну способност својих савезника, руских емиграната. Због тога су их надзирали и давали упутства на сваком кораку. Сва важнија наређења су долазила од немачке војне команде у Београду, а штаб корпуса генерала Штејфона их је углавном само прослеђивао или спроводио у дело.

Пукови Шуцкора били су распоређени на целој територији Србије, од Београда до Ниша и од Дрине до Ђердапа. Као што је већ речено, штаб корпуса је био смештен на Бањици у Београду. Први пук се налазио у Шапцу и Крупњу. Други пук је по формирању упућен у североисточну Србију са задатком да чува Ђердапску клисуру са Сипским каналом, Бор, Мајданпек и копнене комуникације између ових привредно значајних објеката. Немци су посебну предострожност испољавали управо у овом рејону плашећи се евентуалних ваздушних напада и десантних диверзија од стране савезничких снага.¹⁷ Трећи пук је смештен у Косовској Митровици и њеној околини, а четврти у Крагујевцу и на теренима у широј околини града. Пошто се почетком 1944. налазио у фази формирања, пети пук није напуштао Београд.

Формације Шуцкора нису имале веће окршаје са јединицама НОВЈ све до 1944. Када је у јесен 1941. у Србији пламтео устанак, јединице Руског шуцкора су се тек конституисале и обучавале, те нису имале при-

¹⁷ Д. Петровић, *Квислиншке формације руских белоемиграната на територији источне Србије током Другој светској рати*, „Развитак“, Зајечар 1966, 77–78.

лике да се искажу у борби са НОП. У наредне две године на теренима које је запоседао корпус није било већих партизанских јединица, па ни већих сукоба. У том периоду Шуцкор је употребљаван углавном за гоњење мањих, изолованих партизанских група и појединаца.¹⁸ Тек је априла и маја 1944. Шуцкор дошао у сукоб са 2. и 5. дивизијом НОВЈ код Ушћа и Ваљева, а са 12. корпусом код Крупња и Лознице. У септембру 1944. дошло је до борби и са јаким снагама Црвене армије у којима су јединице Шуцкора разбијене и готово десетковане. Остаци Шуцкора су се повлачили једном колоном преко Београда и Земуна, другом преко Ваљева и Шапца, а трећом преко Ужица, Шаргана и Дрине. Свима је циљ био Срем. После свих борби у Југославији, преостали припадници Шуцкора су прешли у Италију и Аустрију и тамо се предали англоамеричким трупама.¹⁹ У пракси се показало да Руски шуцкор није имао велику војну вредност.

Односи међу зараћеним странама у Србији су били веома компликовани. Руској емиграцији је било доста тешко да се у свему томе снађе и заузме одређени став према формацијама различите политичке припадности. Највећим својим делом она је била опредељена за покрет Драже Михаиловића. Биле су им блиске монархистичке пароле које је овај покрет истицао у својој пропаганди. Такође им је био близак Љотићев „Збор“, и то по свом идеолошком опредељењу и непомирљивом ставу према комунизму и СССР-у.

Однос емиграната према Недићу и његовој влади био је лојалан, иако није постојала потпуна сагласност у свему. Његова борба против комуниста гледана је са симпатијама. То је била заједничка политичка линија Недића и белоемиграната. Поводом двогодишњице Недићеве владе у Србији, „Руско дело“ је писало: „Генералу Недићу је пошло за руком, да у Србији уништи започето комунистичко врење, њему је пошло за руком да организује стварне националисте који су истакли добро свога народа на већи степен, од оних интереса које су му били натурали англо-совјети.“ У истом чланку се даље говори да је влада генерала Недића успела да загарантује безбедност сваком грађанину, да спроводи у живот велики привредни програм, а „најглавније, одлично организована антикомунистичка пропаганда успела је да докаже српском народу да му комунизам доноси смрт и мучење“.²⁰

Овде треба имати у виду да је то био став званичног руководства руске емиграције. Какав је био став највећег дела припадника шуцкорских јединица показује и чињеница да су Немци почели да деле јавне похвале и признања, па чак и одликовања за посебне подвиге и истицање, како би подстакли борбеност ових јединица. Приликом извршавања за-

¹⁸ ИАБ, Бдс, А-188.

¹⁹ *Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа*, том I, књ. 12, Београд 1956, 67, 306, 315, 348, 415, 441, 469...

²⁰ *Русское дело*, бр. 14, 5. IX 1943.

датака догађало се често да припадници Шуцкора погину. Они су проглашавани херојима, а ови губици су у штампи помпезно истицани као допринос и жртве руске емиграције за општу борбу против комунизма. О свему томе је руска штампа детаљно обавештавала своје читаоце.²¹ Све ово иде у прилог закључку да је борбени морал припадника Шуцкора био на доста ниском нивоу. Реч је углавном била о људима старијих годишта који су се тешко навикавали на војнички режим живота, одвојеност од породица, као и на читаво ратно стање које им је веома тешко падало. Њихова размишљања можда најбоље илуструје извесни Павле Авченков који у писму својој жени каже: „...нисам се родио, учио и спремао се за живот да будем неки жандарм и истребљивач комунистичког зла... Упали смо у један амут, а имали смо лепе жеље и наде“. Авченков је сматрао да они стражарче за једну нацију која им никада неће бити захвална.²²

МИРЈАНА МИЛЕНКОВИЧ

ВОЕННИЕ ФОРМАЦИИ РУССКОЙ ЭМИГРАЦИИ В СЕРБИИ В ТЕЧЕНИИ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Резюме

Началом Второй мировой войны и оккупацией Югославии ускорен процесс дифференциации в рядах русской эмиграции, вследствие чего произошло их различное отношение к оккупационным властям. Большинство русских эмигрантов одобряло все шаги оккупатора и соглашалось на все виды коллаборации, ожидая, что могущий германский Рейх сокрушит советскую власть в России и обеспечит им так долго ожидаемое возвращение в отечество.

С начала сентября 1941. г. в непосредственном сотрудничестве с Русским бюро, германские власти оформили Русский охранный корпус (Русский шюцкор). Основная роль его заключалась в охране значительных хозяйственных объектов, путей сообщения и пр. Русский шюцкор насчитывал 4000–5000 человек в возрасте от 18 до 55 лет. Состав подбирался на территориях довоенной Югославии и некоторых соседних стран. Поступление в шюцкор в принципе было на добровольной основе. В столкновении с боле значительными отрядами Народно-освободительной армии Югославии и Красной армии Русский шюцкор распался.

²¹ Русское дело, бр. 27, 5. XII 1942; бр. 1, 6. VI 1943; бр. 4, 27. VI 1943.

²² ИАБ. Блс. А–188.

